

Croatica XXII (1991) — 35/36 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Milorad Nikčević

TRAGOM UMJETNOSTI RIJEČI DUŠANA S. ĐUKIĆA

UDK 886.2

Tek poslije analitičkog sagledavanja književnog sadržaja cetinjskog časopisa »Dan« jasnije su istaknute i neke nezaobilazne činjenice koje su utjecale da se književni opus pjesnika, novelista i prevodioca Dušana S. Đukića kritički sagleda i valorizira, odnosno da se lokalizira i postavi u književno-povijesne tokove i estetske koordinante. U ovoj studiji nastoji se književnoanalitički osvijetliti i vrednovati poetiku Dušana S. Đukića u prvoj pjesničkoj zbirci Kroz suton (1903), zbirci poezije i novelistike Pod hladnim suncem (1908).

1. U obzoru tame

Pjesnik, novelist i prevodilac Dušan S. Đukić (1883—1927),¹ iako »prisutan« u našim književnim tokovima više od devet desetljeća, tek od nedavno počinje živjeti punim literarnim smislom. Naime, tek poslije analitičkog sagledavanja književnog sadržaja cetinjskog časopisa »Dan«,² jasnije su istaknute neke nezaobilazne činjenice koje su dobrano utjecale da se Đukićev književni opus, bar u osnovnim crtama, kritički sagleda i da se, naravno, lokalizira i postavi u književnopovijesne tokove i estetske koordinate. Osim što je Dušan S. Đukić pokrenuo i uređivao književni časopis »Dan«, on je svojim književnim radom, poetskim i novelističkim, dao određen doprinos književnoj epohi stilske formacije moderne. Uz sve to, Đukićeve su posebne zasluge što je prevođenjem nastojao našoj književno-kulturnoj sredini, osobito crnogorskoj čitalačkoj publici, približiti mnoge avangardne literarne i kritičke pojave Zapadne Europe, a posebno literarno stvaralaštvo slavenskih naro-

¹ Dušan S. Đukić rođen je 1883. u Slavonskoj Požezi, a ne u Osijeku, kako se dosad ponegdje navodilo. Kao dijete prelazi iz Slavonske Požege u Osijek, gdje mu je otac (Ličanin) radio kao financijski službenik. *Osobni iskaz*, pisan rukom samog Đukića, popunio je pisac prilikom stupanja u službu u »Kraljevsku realnu gimnaziju Bjelovarsku«. Tragajući za njegovom zbirkom pjesama i pripovijedaka *Pod hladnim suncem* (Bjelovar 1908), književni kritičar »Vjesnika« Josip Pavičić, odnosno njegov brat Krešo, pronašli su Đukićev *Osobni iskaz* (obrazac ličnih podataka učiteljskog osoblja) koji se čuva u Historijskom arhivu u Bjelovaru, dostavili nam ga, na čemu im najtoplije zahvaljujemo. Poslije završene osnovne i srednje škole u Osijeku, Đukić upisuje Filozofski fakultet (filološku grupu predmeta i strane jezike). Apsolvirao je 1906. godine, a već slijedeće 1907. postavljen je za nastavnika stranih jezika u Kraljevskoj realnoj gimnaziji u Bjelovaru. Godine 1908. u dane aneksijske krize bježi od austrougarskih vlasti. Početkom je 1909. godine u Cetinju — gradu koji je tada predstavljao crnogorsku prijestolnicu i značajno književno-kulturno središte. Dobivši naklonost i povjerenje knjaza /kralja Nikole I. Petrovića/ radi u Cetinjskoj gimnaziji kao profesor književnosti sve do 1915. Upravo te godine postavljen je za pomoćnika gradonačelnika skadarske općine. U vrijeme kad su Austrijanci zauzeli Skadar, bježi, zajedno sa crnogorskom vladom, u Francusku, u Nicu, gdje jedno vrijeme radi kao profesor gimnazije. Neko vrijeme boravi u Parizu; zaposlen je u Delegaciji mira i Crnogorskom odboru za narodno ujedinjenje. Poslije povratka iz inozemstva 1922. godine, postavljen je za upravnika Sarajevskog pozorišta, a zatim prelazi na rad u Ministarstvo socijalne politike, gdje je ostao do smrti. Iznenada, i pod nerazjašnjenim okolnostima, umire 15. rujna 1927. u Brežicama u Češkoj.

² Usp. Milorad Nikčević, *Koncepcije i literarne težnje Dušana S. Đukića u časopisu »DAN«*, Revija, br. 3, Osijek 1987, str. 262—271. Vojislav Nikčević, *Analiza književnog sadržaja časopisa »DAN«, »Stvaranje«, br. 10, Titograd 1968, str. 1072—1083.*

da.³ Budući da je D. Đukić stvarao u krugu dviju duhovnih sredina, u dva kulturna miljea — Hrvatske i Crne Gore, on je bio, ujedno, značajni pobornik zblizavanja i most povezivanja naših nacionalnih literatura i njihovih naroda. No, bez obzira na taj sveukupni kulturološki i literarni doprinos koji je ostavio u korpusu našeg duhovnog literarnog nasljeđa, Đukićevo ime kao kulturnog i literarnog djelatnika ostalo je tijekom ovog stoljeća neopravdano zaboravljeno, prekriveno šutnjom i u obzoru tame. O njegovu životu i književnostvaralačkom radu, doprinosu na uređivanju časopisa »Dan« i prevodenju, za ono vrijeme veoma avangardnih literarnih pojava, pisano je u tekućoj kritici, književnoj historiji i znanosti o književnosti uopće, začuđujuće, veoma oskudno, šturo i malo. U želji da se književni historičar, ili radoznali čitalac, obavijesti o njegovu životu uzalud će tragati za biografskim činjenicama, a još manje za literarnim ostvarenjima, čak u kapitalnijim književno-povijesnim edicijama, povijestima književnosti i slično. Njegovo ime kao stvaraoca nije notirano čak ni u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj* (I—VI, 1925), a niti u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda* (I—VIII, 1955—1971). Neopravdano ga je zaobišao i njegov prezimenjak, književni historičar Trifun Đukić u svom poznatom *Pregledu književnog rada Crne Gore od Vasilija Petrovića Njegoša do 1918. godine*.⁴ Propust ovog književnog historika još je i veći jer je u posebnom korpusu svoje povijesti književnosti jedno cijelo poglavlje posvetio »piscima izvanjcima«, dakle književnokulturnim poslenicima koji su krajem prošlog i u prvim desetljećima ovog stoljeća djelovali u Crnoj Gori.⁵ I u reprezentativnim pregledima i panoramama novije hrvatske književnosti, ime Dušana S. Đukića potpuno je nepoznato, bez obzira što je on, prije dolaska u Crnu Goru (Cetinje), literarno djelovao u sklopu Društva hrvatskih književnika i bez obzira što je u toj sredini obznanio dvije dosta neobične i suvremene knjige. Prva je zbirka pjesama objelodanjena u Zagrebu pod simboličkim naslo-

³ Dušan S. Đukić prevodio je književne pojave sa svih svjetskih jezika, a najviše iz engleske, francuske, njemačke, ruske, češke, pa čak i perzijske književnosti. Prevedeni tekstovi znamenitih avangardnih pisaca iz svjetske književnosti u časopisu »Dan« predstavljaju zanimljivu građu za historičare komparativne književnosti.

⁴ *Pregled književnog rada Crne Gore...* izdala je »Narodna knjiga«, Cetinje 1951.

⁵ Usp. dr. Milorad Nikčević, *Kulturna klima i opšti rast (Doprinos, značaj i podsticaj izvanjaca i inozemaca književno-kulturnom razvoju)*, u monografiji: *Crnogorska pripovijetka između tradicije i savremenosti (Književnoistorijsko i tipološko određenje pripovjetke od 60-ih godina 19. vijeka do prvog svjetskog rata)*, »Univerzitetska riječ«, Tитоград 1988, 103—122.

vom *Kroz suton* (1903),⁶ a druga je zbirka pjesama i novela *Pod hladnim suncem* (1908)⁷ u Bjelovaru, gdje je D. Đukić, jedno vrijeme, živio i radio kao profesor književnosti.⁸ Uz sve ovo, Đukić je bio pokretač Srpskog akademskog potpornog društva »Njegoš«, a bio je i prvi predsjednik Karlovačkog kongresa svesrpske ujedinjene omladine te inicijator i organizator Jugoslavenske likovne izložbe. No, sva ta aktivnost Đukićeva, i kao kulturnog poslenika i kao literarnog stvaraoca i prevodioca, kao da nije bila dovoljna. Ona u svoje vrijeme nije imala dubljeg značenja i odjeka, pa je sve to vjerojatno vodilo da njegovo ime padne u tamu i potpuni zaborav. Možda je takav odnos prema njemu i njegovom književnom opusu proizašao i zbog toga što literarne i duhovne sredine (Hrvatske i Crne Gore) nisu bile dovoljno »upoznate« s karakterom, avangardnim težnjama i novinama koji je ovaj pjesnik i novelist, još u zenitu prošlog i u osvitu ovog stoljeća, (po)nudio kulturnoknjiževnoj javnosti. U trenutku kad se pojavila Đukićeva prva knjiga stihova *Kroz suton* u hrvatskim literarnim obzorima glavni i važeći tok stvaranja bila je poetika književne formacije moderne. I književnu kritiku su u tom trenutku interesirale nove stvaralačke težnje, opredjeljenja umjetničkih glasova koji su bili naročito suvremeni i avangardni, a potjecali su iz Zapadne Europe. Đukićeva poezija i proza svojim je sadržajima i usmjerenjima tek ulazila, istina, u trag novim modernijim mogućnostima lirskog iskaza, ali je dobrim dijelom još uvijek (iako u promijenjenim vremenskim uvjetima) ostajala u okvirima tradicionalnih poetskih modela i poetika. Taj dvostruko njegovani poetski senzibilitet Đukićev uočio je već na samom startu njegova literarnog djelovanja književni kritičar Bogdan Popović. On se u »Srpskom književnom glasniku«⁹ osvrnuo recenzentskim prikazom na Đukićev poetski prvijenac *Kroz suton*. Iako B. Popović nije ranije poznavao Đukićevu poeziju, on je pronašao povod da njegovu zbirku pjesama i njega kao modernog stvaraoca onemogućiti i diskvalificirati. Učinio je to vjerojatno iz tog razloga što su njegove pjesme »setne, sumorne, pune tamnih boja kao predeli u suton. U njima je skoro isključivo reč o 'groblju', 'nemoj samoći', o 'dnevnim razvalinama', o 'izumiranju zadnjih zrakova', o 'tamnim senkama', o 'dubokom

⁶ *Kroz suton*, Pjesme, Zagreb 1902.

⁷ *Pod hladnim suncem* (Pripovijetke i pjesme), Štamparija Adolfa Kolesara, Bjelovar 1908.

⁸ Predstoji da se period službovanja Dušana S. Đukića u Kraljevskoj realnoj gimnaziji u Bjelovaru posebno istraži i prouči.

⁹ B(ogdan) P(opović), *Dušan S. Đukić, Kroz suton, pjesme, Zagreb 1901*, (...), »Srpski književni glasnik«, Beograd 1903, str. 154—158 (prikaz).

gaju' (...), o 'jecanju koje se čuje kroz tupu tišinu', o 'klonulom životu', o 'ruci smrti', o 'magilama mrtvih'. Pjesnikova filozofija o životu nije jasna, ali se toliko može reći da pesniku ni ljudi, ni njihov život, ni stvari ne izgledaju vesele, iz pesama ne može da se vidi. U njima nema aluzije na događaje iz života pesnikova koji su ga mogli učiniti tako sumornim, niti ima refleksija koje bi objašnjavale njegovu mračnu melankoliju.«¹⁰

Srpski kritik i tradicionalni univerzitetski profesor Bogdan Popović onemogućavao je ovakvu poeziju iz dva razloga: uglavnom toku izvirala iz poetskih izvorišta melankolije i sjete, a prije nom toku izvirala iz poetskih izvorišta melanholije i sjete, a prije svega iz poetike zapadnoeuropskih škola — parnasovaca i simbolista. Popovićeva kritika odbacivala je oba ova elementa kao moguću sadržaj ili boju poezije. Ona je još uvijek snažno podražavala i afirmirala poeziju romantičara: jakšićevsko-kostićevski pravac a to je bio njen estetski vid i, donekle, vid njihove ideološke borbe protiv svega onoga što je u svježim tonovima i akcentima dopiralo sa Zapada.

2. U obzoru »Dana«

Pišući o poeziji Dušana S. Đukića, historičar književnosti i jedan od najstarijih istraživača književno-kulturne prošlosti Crne Gore između dvaju svjetskih ratova, Dušan Vuksan, napisao je: »Pjesme Đukićeve ostale su prilično nezapažene (misli u časopisu »Dan« — *M. N.*). Đukić je rano napustio poeziju, da se njoj ne vrati, osim sa pokojom pjesmom u velikim razmacima u našim časopisima.«¹¹ Izričući ovako eksplicitan sud, D. Vuksan je, iako je solidno poznao i pratio književne sadržaje u časopisu »Dan«,¹² napravio određeni previd bar kad su u pitanju poetska ostvarenja D. S. Đukića. Naime, izrečeni sud da je Đukić »rano napustio poeziju« ne odgovara istini gledano s aspekta pjesnikova poetskog razvoja. To nam, već na prvi pogled, mogu demantirati poetske tvorevine koje je on objavio u časopisu »Dan«. Od svih zastupljenih autora u ča-

¹⁰ Isto, 154.

¹¹ Dušan Vuksan, *Dušan S. Đukić* (čitulja), *Zapisi*, knj. I/IV, Cetinje 1927, str. 255.

¹² Dušan Vuksan je u časopisu »Dan« i započeo svoju plodnu znanstvenu djelatnost. On je poslije završetka klasične slavenske filologije postavljen za nastavnika u Kraljevsku realnu gimnaziju u Bjelovaru, dakle u istu školu u kojoj je prethodno (do 1909) radio njegov zemljak i imenjaka Dušan S. Đukić. Godine 1910. Vuksan je došao u Cetinje za nastavnika Cetinjske gimnazije. Sve to ukazuje da su se dvojica imenjaka (Ličana) dobro poznavala i da su imali međusobne kontakte, znanstvene i literarne dodire.

sopisu najviše je Đukićevih lirskih pjesama. To su: *Lovćen, Dva uskoka, To be or not be, Spasovdan, Mome ocu i Drugu*. Upravo što je D. S. Đukić u ovim, kao i u ranije objavljenim zbirka pjesama *Kroz suton*, pjesmama i novelama *Umorne sjenke*, pružio »savremene poetske obrasce koji se idejama i sadržajem i pjesničkim oblicima nalaze u tokovima moderne«¹³ književnosti, zadržat ćemo se posebno na njima.

I zaista, već u prvom susretu s Đukićevom poezijom i prozom nije teško zaključiti da ona nosi sve odlike moderne impresionističke, parnasovačke i simboličke literature. Pogledajmo zato neke pjesme koje su objelodanjene u časopisima »Dan«.

I kad Đukić pjeva o Lovćenu kao simbolu postojanja i slobode, ili o tihom, nečujnom umiranju dvojice ranjenih uskoka, kad oživljava reminiscencije i asocijacije na svog preminulog oca, ili, kad pjeva o tuži i motivu rastanka s mrtvim prijateljem — pjesnik uvijek za osnovu ima lirsku ekstazu. Zatvorene forme, najčešće u obliku kultiviranog soneta, lirizam i estetizam doživljava, glavni su konstituenti Đukićeve poetike. On svijet svojih unutrašnjih raspoloženja i nemira, svojih senzibilitnosti pretežno (kao i kod drugih modernista) mračnih, sumornih i melankoličnih, saopćava diskretno u pjesničkim formama omiljenog soneta. Kao i ostali modernisti, odnosno simbolisti, Đukić se najčešće služi jedanaestercem i dvanaestercem. Otuda njegove poetske tvorevine, i tematikom i motivikom, a i poetološkom formom, tj. formalnim karakteristikama, predstavljaju nesumljivo pomake poetskih granica u (crnogorskoj) tradicionalnoj poeziji s početka ovog stoljeća, koja se samo neznatno našla na stranicama modernog časopisa »Dan«. Detaljnija analiza Đukićeve poetike, stila i poetskog jezika, pokazala bi koliko je ovaj pjesnik u poetske i novelističke književne prilike (Crne Gore) udomaćio elemente i modele moderne poezije i proze. Prije svega, valja istaći da je on, pored novih nekonvencionalnih tema i motiva i zatvorenih pjesničkih formi, u poeziju unosi nove stihovne modele, raznovrsna metrička rješenja, muzičke i vizualne efekte, nov pjesnički jezik, koji je ponajviše bio udomaćen u pjesništvu parnasovaca i simbolista, a u srpskoj i hrvatskoj književnosti, dijelom, kod pjesnika Vojislava Ilića, Milete Jakšića i osobito Jovana Dučića, Milana Rakića i Sime Pandurovića¹⁴ te A. G. Matoša i Vladimira Vidrića.¹⁵ Moder-

¹³ Sonja Ledenek-Munda i dr. Miroslav Luketić, *Bibliografija Luče (1895—1900)*, *Književnog lista (1901—1902)*, *Dana (1911—1912)*, Cetinje 1979 (predgovor), str. 31.

¹⁴ Usp. Daniel Alerić, *O jedanaesterцу i dvanaesterцу trojice srpskih modernista*, »Filologija«, JAZU, Zagreb 1967, str. 73—89. Otisnuto kao posebni separati.

¹⁵ O tipologiji takve poezije nalaze se poticajne premise u knjizi

nost njegove poezije i proze ogleda se ne samo u tome, nego, prije svega, u metaforičkom, simboličkom i aluzivnom jeziku, što će reći figurativnom načinu saopćavanja svojih sumornih i melankoličnih misli i osjećaja. I sam je Đukić zapisao u svojim programskim stihovima (*Prve pjesme moje*) prolegomenu svoje prve zbirke *Kroz suton*: da su njegove početničke pjesme bile izazvane »ushićenim osjećajem raznježene duše u tišini mirisne muzičke emanacije«. ¹⁶

Sonetnom tvorevinom *Lovćen* opjevana je crnogorska planina kao stoljetni simbol Parnasa, čuvar koji stoji na straži povijesne slobode. Dočaravajući različitim izražajnim sredstvima »slikovnog i pojmovnog« (metaforikom, simbolikom i neobičnom epitetnikom) sliku Lovćena, Đukić je stvorio takvu poetsku minijaturu koja u sebi nosi ne samo slikarske nego daleko više vizualne i muzičke efekte, svježja poređenja, nove personifikacije i aluzije. Služeći se u ovoj pjesmi (kao i u svim drugim poetskim i novelističkim tvorevinama) pejzažom, prožetim tamnim i sumornim melankoličnim koloritnim akcentima (u spregi s misaonim imenicama koje se doživljavaju kao neprijatna raspoloženja), Đukić je sugerirao u poetskoj slici sleđenu tišinu, mračnu i opasnu kao noć, s očitom namjerom da na bazi kontrastiranja istakne postojanost, snagu i monumentalnost svog čuvara — Lovćena. Da je Đukić u početnim stihovima ovog soneta zamijenio neprecizne sintagmatske semantičke strukture (»runjava mu prsa« i »plečati gigant«) adekvatnijim, liričnijim i funkcionalnijim poetskim izrazima, a uz to da je riječi ijekavskog izgovornog idioma, s malo više poetskog sluha i sklada poredao, u inače korektno i moderno rimovane dvanaesterce, sačinio bi, vjerujemo, sonet izrazite umjetničke vrijednosti. Ovakvo su male stilske nekorektnosti, u inače dobro zamišljenoj poetskoj viziji i ostvarenoj imaginaciji, unijele određenu disharmoniju i monotoniju poetske melodije. ¹⁷

(...) Pa kad ga motrim kroz
 mramorne noći
 okružena zbiljom hladnom poput
 leda
 čini mi se da on u svojoj samoći
 zabrinutom šutnjom u daljinu
 gleda:

Miroslava Šicela, *Osmišljavanje (Studije i eseji)*, Izdavački centar »Revija«, Osijek 1987, kao i u njegovom kapitalnom djelu *Književnost moderne*, »Liber« i »Mladost«, Zagreb, 1978.

¹⁶ Dušan S. Đukić, *Kroz suton*, str. IV.

¹⁷ Usp. Vojislav Nikčević, cit. članak, str. 1077.

I da na glas svaki što ga daje Boka
 sjekne kivna munja iz njegova oka (...),

(*Lovćen*)¹⁸

Kakve je novine modernog poetskog i novelističkog izraza u inače tradicionalne (romantičarske) književne okvire unio Dušan S. Đukić, pokazat ćemo na daljih nekoliko primjera.

U pjesmi *Nove moći*, u sumorno-melankoličnom raspoloženju, pjesnik traži utjehu »u minulosti davnoj«, očekujući tamo »nove moći«, uz poziv i poruku u duhu i toku poezije simbolista:

U jecanju tome i u tome muku,
 slutim neku tajnu u dnu duše moje
 i dok uzdah šapti: Podaj drugom
 ruku,
 Moj je pogled tužan, k'o i život
 što je

(*Nove moći*)

Izraziti lirski akcenti, slutnje i nagovještaji, poetski estetizam i lirizam nose Đukićeve pjesme i pripovijetke. Takva je i njegova poetska minijatura *Mom ocu*. U njoj pejzaž i elementi deskripcije ne služe kao dekor nego kao okvir za izricanje njegovih sumornih, mračnih i melankoličnih raspoloženja. Upravo, poput pjesnika simbolista srpske lirike Dučića, Pandurovića i Disa, on je svoj »pejzaž duše«, svoje bolne i ojačane akorde i akcente »raznježene duše«, saopćavao impresionističkim muzičkim potezima, bojama i nijansama:

U sjevernoj noći kad vjetar
 koleba
 i okna i srce kao voda prut
 u pustinji zemlje i studeni neba
 zajecaće srce mnogo, mnogo put (...)

(*Mom ocu*)

Svoje poetske vizije Đukić je često konkretizirao detaljiziranim poetskom slikom, simbolikom i metaforikom. Time se on stanovito naslanja na poetiku francuskih parnasovaca, a još više na pjesništvo simbolista. Za ilustraciju neka posluži njegova pjesma *Spasov dan*. Utkani motiv legende o Spasov danu, simbolično se i asocijativno povezuje s višestoljetnom političkom situacijom u

¹⁸ Svi stihovi su navedeni prema časopisu »Dan«, čije primjerke čuva Centralna narodna biblioteka »Đorđe Črnojević« na Cetinju.

drevnoj Boki Kotorskoj. Drevna legenda u koju je inkorporirana mitska simbolika slobode i slave, javlja se u funkciji poticaja stoljetne oslobodilačke borbe i akcije:

Pa tu su ljeta nadvila se kao
oblaci i magle što nište i dave,
a samo je oganj slavu razbuktao
u grudima onih koji nose glave
da ih skupa dadu čim to trube jave (...)

(*Spasov dan*)

Iz citiranih stihova može se explicitno zaključiti da je Đukić literarnom erudicijom stvarao i rastvarao poetski iskaz i izraz: vizualno i auditivno, slikarsko i pjesničko, sadašnjost i prošlost, konkretnost i apstraktnost. I u zbirci *Kroz suton*, iako u nekim pjesmama pod utjecajem Vojislava Ilića i Milete Jakšića (*Jutro; Uskršnja drama, Večernji pogled, Sviće, Dolazak jeseni*), Đukić ne opjevava samo osjećajnost stanja duše, već ga, direktno iskazujući, ugrađuje kao potrebu vizije objektivne stvarnosti, čas egzistencijalno, a čas u viziji osjećajnosti. Ona, kao što se to vidi iz citiranih pjesama, čini onaj dramatični opis i sliku duše suvremenog čovjeka i intelektualca. Đukić je, kako je to primijetio njegov (nepoznati) kritičar, mnogo »čitao ne samo srpske pisce i pesnike, nego i tuđinske klasike (Heinea, Baudalairea, Mallarmeia i dr.), te je svoju i onako dosta razvijenu pjesničku osjećajnost i moć opažanja još dalje razvio i usavršio (...). No kraj svega toga (tuđeg utjecaja — M. N.) u Đukića je prava pesnička žica. Ovi lepi opisi dubokog gaja, samoće, večeri, noći, pa proljeća, jeseni itd. u raznoliko bogatim nijansama ugodno se hvataju čitaočeva srca, a konačni utisak, često prožman i dubokom mišlju (npr. *Vječnost, Molitva*, pa dirljiva pesmica *Usamljen grob* i druge) budi u duši, kako sâm pesnik veli, 'nešto saneno-svetog i bezimenog'. Setnim blagim zadahom ispunjen je njegov pesimizam, kad govori o večnosti, o ništavilu ljudskom, o varljivim slastima ili o neizmernoj vaseleni. Ne kune on, ne rasipa bučne fraze, kako je to obično u naših pesnika, već su to tihi uzdasi i nečujno jecanje. Za njega su noćni glasi blagi kao majčin uzdah ili miris rose — Ne! — zapravo to je molitva nevine duše, što je anđeoska krila nose u carstvo svoje (*Mitske noći*). Ima još tako lepih mesta, a ponajjače se ističu između ovo tridesetak pesmica ove cele zbirke one pod zajedničkim natpisom 'Iz zapisaka Decedit sol...'»¹⁹.

¹⁹ X. Z. Dušan S. Đukić, *Kroz suton*, »Brankovo kolo«, br. 36/IX, Novi Sad 1903, 1150 (prikaz).

Prema tome, Đukićeva poezija čini završetak jednog starog (romantičnog) i početak novog avangardnog senzibiliteta i razdoblja stilske formacije moderne. Zapravo, rustikalne i folklorne teme, domoljubne tirade, socijalne jadikovke, sentimentalno-ljubavne motive romantike, ovaj pjesnik zamjenjuje modernijim temama i motivima urbane sredine, ulice, konkretnijim temama i povodima suvremenog čovjeka i njegova dubokog nesklada i disharmonije koja ga okružuje.

3. U obzoru stvarnosti i moderne imaginacije

Već u prvom susretu s novelama Dušana S. Đukića u zbirci *Pod hladnim suncem* primjećuje se da je na prvi pogled napuštena društveno-ekonomska, odnosno socijalna tematika koju su tako brižno njegovali Đukićevi suvremenici, srpski realisti. Od šest pripovijedaka zbirke, kao i u posebnoj priči *Okovane duše* (jedina njegova narativna tvorevina u časopisu »Dan«), Đukić se samo u noveli *Bez službe* bavi socijalnom tematikom. No, već i sam početak tvorevine, kao i cijelo njeno sižejno tkivo, otkrivaju da se radi o mnogo suptilnijoj i modernijoj prozi nego što su je njegovali njegovi suvremenici. Ta se modernost ne ogleda u izboru teme, tj. opisivanju malog činovnika, nekadašnjeg državnog bilježnika koji se svojom »voljom« ogriješio o pravila »podaničkog ponašanja« pa ostao bez posla, nego, prije svega, u afirmaciji novog narativnog postupka, odnosno u razbijanju uzročno-posljedične fabularne radnje i unošenju unutrašnjeg monologa. Upravo kroz taj model lične ispovijesti glavnog junaka Mihaila Andrejevića data je cijela novela. Pogledajmo njen početak:

»Bijeda je gledala iz njegovih očiju — Ponižen i pogažen on se zatvorio vratima čađave i zagušljive sobice, u kojoj su kraj majke disale još četiri duše.

Teško je pred drugima snositi krivnju i trpiti za nju; gledati neprestano u oči, koje više žele nego kore, više ljube nego uzdišu.

Zabrinuta šutnja uvukla su u uske zidove zagušljive i vlažne sobice, šutnja koja ispija život i podgriza dublje nego tvrdi oštrac sjekire.

U njegovim ušima još je šumio glas brbljavih dvorišnih stanara, opor i pogan, zlurad i prljav.

— Ništarija! ... tu je došao da crkava. Pljuni u šake ...
Ima rada — ima hljeba ...

Da, ima — mislio je on ogorčeno. — Eto kako ima! tražim po svuda već čitave mjesece. Obijam pragove, a svagdje kažu:

— Ne trebamo vas ... Za sada vas ne trebamo ... Propitajte se — možda kasnije...²⁰

Đukić je u svojoj priči *Bez službe* sagledavao Mihovilove najskrivenije misli i osjećanja. U te nemirne psihološke tokove, izazvane bespoštednom stvarnošću i bezličjem društva, surovom bijedom u kojoj se našao glavni junak i njegova obitelj, pisac je izrazio njegov duševni život. Emotivno-misaoni rasponi unutrašnje isprijevisti Đukićevih junaka dani su u formi asocijacija i naslućivanja. Prema tome, socijalna tematika javlja se kao logičan nastavak pripovijedaka koje su bile dominantne u tom vremenu. Istina, ona je sada, iako u samo jednoj priči Dušana Đukića, produbljena, literarno obogaćenija ne samo novim izražajnim komponentama i novom formom nego daleko više dimenzijom unutrašnjeg (psihološkog) životnog sadržaja u oblikovanju književnog lika.

Novih modernih tendencija, jačih odjeka i direktnih refleksa naći će se mnogo više u korpusu ostalih Đukićevih pripovijedaka. Već i sami naslovi priča: *Sjene, Crveni kesten, Fragment iz dnevnika, Pod hladnim suncem* i *Tri korala* (I. *Pjesma o laoru*, II. *Pjesma o životu*, III. *Pjesma o mošusu*), ukazuju na suvremenije i univerzalnije teme. Đukić se u njima, poput pojedinih pisaca srpske i hrvatske moderne (Milutin Uskoković, Čedomir Ilić, Janko Lesković, Đalski, A. G. Matoš) bavi opisivanjem nemira i kriza, osame i otuđenosti modernog čovjeka, odnosno nervno istančanih intelektualaca, »okovanih duša«. Crtao je sumarna raspoloženja svojih likova, a pri tom je težište postavljao na analizu njihove psihe. Njegovi likovi najčešće govore kroz svoje lirsko JA — ispovjedno, strukturom u n u t r a š n j e g m o n o l o g a. Tako se jače oslikava njihova bujna emotivnost. Riječju, Đukić je bio naročito zaokupljen razmatranjem intimnih drama pojedinih ličnosti. Pripovijedanje je usmjerio na opisivanje duševnih stanja ličnosti rastrzanih nerava, senzibilnih pojedinaca. Obično se u sadržajima tih priča izmjenjuju različiti oblici i forme pripovijedanja, a u većini je utkan pejzaž koji prožima i odražava ljudsko raspoloženje.

Pogledajmo Đukićevu novelu *Okovane duše* iz časopisa »Dan«. U uvodnom dijelu priče je pejzaž:

»Kaplje sumorna kap jesenje kiše i napola razotkrivene grane drhću, vlažne i crne na prostudnom vjetru smračene jeseni. I pada kap po kap teške i žamorne kiše, i pada list po list pregoren, suh i žut, i plaču puste i od vlage crne grane, plaču ...

²⁰ Dušan S. Đukić, *Pod plodnim Suncem*, str. 36.

A one ostaju same, ogoljene i razotkrivene ... Na njih će jurnuti mlaz studene kiše, njih će savijati vjor opor i pomaman — padaće po njima mraz i sniježno lijegati inje. I možda promrzne sočna njihova srž, i one zatvore za uvijek oči svojim pupoljcima u času, kad planu prvi poljski cvijet, kad vlažnu vrbinu koru probije zeleni list ...

... A njemu nijesu dali, da iziđe u susret onoj, koju oni svi od godinu dana posvajaju, jer ona pripada drugome ...

Da, njemu su bojažljivo rekli, da je za njega veoma važno i nepogodno vrijeme, jer on »kašlje«, i da će mladi brat njegov izaći pred nju — sestru. A on? ... on će sjediti kod prozora za to vrijeme, gledati kako bježi kiša o suho kestenovo lisje i kako se na nebranoj po drumu kišnici, izdižu zamagljeni i zaprašeni sitni mjehurići, teškom dosadom iščekivati udar sedmog večernjeg sata i onda — pažljivo i zanese-no osluškivati topot kola koja će zakrenuti u njihovu ulicu i donijeti nju (...).«²¹

Očito, Đukić nije zaokupljen pejzažom ni kao jedinstvenom lirskom slikom, ni njegovim dijelovima koji bi se slagali u lirski mozaik. Naprotiv, pri prvom iščitavanju priče *Okovane duše* odmah se primjećuje da je pisac u svoj pejzaž utkao emocije, simbole proticanja vremena (*Udar sedmog večernjeg sata*), i senzibilitet svojih likova. Poblize, utkao je njihove misli, osjećanja, asocijacije koje se preka »sumornog pejzaža« pokreću i izražavaju. Đukić je u središtu svoje preokupacije pratio intimnu dramu središnjih ličnosti Vasilija Petrovića i njegove sestre Mare, s jedne, i njihovih očajnih roditelja, s druge strane. Emotivno simbolična novela *Okovane duše* usmjerena je, zapravo, na opisivanje duševnih stanja senzibilnih ličnosti, na crtanje ljudi nervno i duševno rastrojenih, sušičavo bolesnih, meditativnih i veoma neaktivnih. Likovi Vasilija Petrovića i njegove udatne sestre doživljavaju se kao tragične osobe, bolešću »okovane duše« s izrazitim crtama nervne rastrojenosti i neuroze. Riječju, Đukić je u ovoj priči crtao intelektualce neaktivne i promašene, bolesne i sentimentalne; intelektualce opsjednute ne samo sadašnjošću, nego ljude koji se »mislima na vječnost« asocijativno vraćaju i u prošlost, pa ih sve to dovodi do stupnja skrhanosti, bezvoljnosti, alijenacije, izgubljenosti i pesimizma.

Pišući o takvom doživljaju svijeta, Slobodanka Peković je, u inače instruktivnoj studiji,²² došla do ispravnih premisa. »Potreba

²¹ Dušan S. Đukić, *Okovane duše*, »Dan«, sv. 6, Cetinje 1/1911, str. 56—57.

²² Usp. Slobodanka Peković, *Srpska proza početkom dvadesetog veka (Formalno-stilske i tematske inovacije)*, »Prosveta«, Beograd 1987.

za otkrivanjem patnje, za poniranjem u lične tajne, za ogoljavanjem večne, bolne čežnje za krajnje nedefinisanom beskrajnošću i sje-dinjenjem duše sa svetom, ali ne profanim svetom svakidašnjice, već astralnim svetom ideja, nametnuli su piscima (moderne — M. N.) *pesimizam kao izraz nezadovoljstva sobom i životom* (istakao — M. N.). Pisci nove proze odbacuju s prezrenjem sve što je 's površja' — kako u prikazu pesama Dušana S. Đukića *Kroz suton* sa mnogo kritičarskog gnušanja (kaže) Veljko Milićević, označavajući opšti stav pripovedača moderne koji odbacuju sve što je bez 'dubljeg pogleda'.²³

Iznoseći sumorne doživljaje i melankolična raspoloženja svojih junaka, Đukić je u ovoj pripovijesti, kao i u drugim pričama iz zbirke *Pod hladnim suncem*, odrazio dio sebe i svoje generacije. Izlažući u priči *Okovane duše* životopis osjetljivih, bolesnih i nervno rastrojenih intelektualaca, Đukić je preko njih, iako ne direktno, zahvaćao različite pojave iz suvremenog društvenog života. Takve pojave i prizore znao je često predstaviti, istina, s mnogo manje literarne i estetske snage, nego situacije u kojima je nastojao osvijetliti unutrašnje i psihološke profile svojih likova. U analizama je, naime, pokazao sklonost k psihoanalizi, izljevju lirizma, sentimentalizma i pesimizma.

Gradeći svoje pripovijetke na osnovi koja ima težište u ličnom doživljaju, Đukić nije stvorio veći broj likova koji bi predstavljali različite vidove života. Naprotiv, stvorio je takve likove koji se sudaraju sa stvarnošću, osobe razočarane, otuđene i promašene, osobe neostvarenih snova, propalih nada i razbijenih iluzija. Riječju, Đukić je u svojim pričama pisao o ljudima koji kroz život prolaze bez radosti i vedrine, koji su patnici i brodolomci, nesretnici (*Crveni kesten, Fragmenti iz dnevnika, Pod hladnim suncem*). Teško je naći u Đukićevim pričama svijetle tonove. U njima, dakle, prevladavaju osjećanja sumornosti, umiranja, promašenosti i alijenacije. Crte pesimizma i rezignacije, koje su u našim literaturama krajem prošlog i početkom ovog stoljeća sve više izbijale, povezuju Đukićevu novelistiku s kontekstom književnosti europske moderne. Nalazimo se, prema tome, pred stvaraoцем koji je imao novelistički, pjesnički i estetski dar i koji je dao tvorevine visokih umjetničkih kvaliteta, pa samim tim, iako pisac anonimus, zauzima značajno mjesto (zajedno s ostalim proznim piscima) kao jedan od glavnih začetnika novog narativnog pravca u modernoj prozi. O tome izričito govori i njegova impresivno-simbolistička lirski obojena crtica *Nad jezerom*, potpisana njegovim čestim pseudoni-

²³ Isto, 79 i kod: Veljko Milićević, *Dušan S. Đukić, Kroz suton*, »Na-da«, br. 12, Sarajevo 1903, str. 262.

mom Ignotus.²⁴ Critica nosi sve karakteristike impresionističke objektivizacije. Motiv jezera poslužio je stvaraocu da jače razvije vizionarno-simbolističke elemente, služeći se kolorističkim, tj. vizualnim i auditivnim sredstvima i pojavama u prostoru kao sredstvima za izražavanje svojih emocionalnih raspoloženja ...

ZUSAMMENFASSUNG

AUF DER SPUR DER WORTKUNST VON DUŠAN S. ĐUKIĆ

Im geistigen Nimbus und Sensibilität der Literatur der Moderne entwickelt sich das poetische und das novellistische Werk von Dušan S. Đukić (1883—1927). Die Bedeutung dieses Autors, der als Novellist, Übersetzer und Herausgeber literarischer Periodik hervorgetreten ist, kommt zu Tage erst nach der analytischen Beschäftigung mit der Zeitschrift »Dan«. Der Vf. hat die literarischen Konzeptionen in dieser Zeitschrift erforscht und dabei auch das vergessene Oeuvre von Đukić neu zu beleuchten und zu bewerten sowie im Rahmen der Moderne zu plazieren versucht.

Schon in seinen früheren Werken, v.a. im Lyrikband *Kroz suton* (1903) entschied er sich »für zeitgenössische poetische Muster, die sich mit ihren Ideen, Inhalten und Formen in der Strömung der Moderne befinden«, Auch mit seiner nächsten Sammlung (Lyrik und Novellen), *Pod hladnim Suncem* (1908), hat Đukić sein dichterisches Verfahren vertieft und moderne Rhythmik und Symbolik sowie sprachliche Assoziationen auf auf eine neuartige Weise verwendet, v.a. in einer höchst kultivierten Sonettform.

Zusammenfassend kann man sagen, daß Đukić im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts einen neuartigen Versausdruck, eine neuartige poetische Form und einen anders gearteten Bezug zur Literatur und Wirklichkeit gestaltet.

²⁴ Ignotus (Dušan S. Đukić), *Nad jezerom*, »Dan«, sv. 3—4, Cetinje, I/1911, str. 94—95. Brojne tvorevine Đukić je objelodanio pod pseudonimima Ignjatus i Mel.
